

Doktori (PhD) disszertáció tézisei

Baráth Dóra

**Angol követi hálózat a Német-római
Birodalomban 1541–1547 között
és a diplomaták levelezéseinek
magyar vonatkozásai**

Témavezető: Óze Sándor DSc

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola

Budapest
2023

A kutatás célja, előzményei és forrásai

Az 1540-es évek magyar és egyetemes szempontból is eseménydús évtizednek számít: Buda 1541-es elvesztése, az 1542-es birodalmi hadjárat sikertelensége, majd a következő évek török hódításai állandósították az ország három részre szakadását a 17. század végéig, Európában pedig az itáliai háborúk, a trienti zsinat előkészületei és a Német-római Birodalom schmalkaldeni háborúba torkolló belső ellentétei voltak rendkívül meghatározóak a későbbi korok számára is. A katonai és vallási konfliktusok mellett azonban a diplomáciai kapcsolatok és az információáramlás által felrajzolt kép is nagyban befolyásolták az egyes uralkodók külpolitikáját, így ezek elemzése közelebb vihet a korszak konfliktusainak megértéséhez.

Disszertációm célja a Német-római Birodalom területén működő angol követek tevékenységének, jelentéseinek feltárása volt 1541-től VIII. Henrik haláláig, valamint az 1541 és 1547 közötti európai és magyar események, folyamatok összefüggéseinek és kapcsolatainak vizsgálata e jelentések segítségével.

Az időhatárokat a követi hálózat változása indokolta, amely a forrásanyagban előforduló küldő és fogadó felek változásából jól látszik. Thomas Cromwell letartóztatása után (1540 júniusa) rövidesen a levelezői hálózat is átalakult, hiszen a keyvesztett

államtitkárral együtt a küldöttek közül többen szintén elvesztették pozíciójukat, új diplomataék emelkedtek fel, vagy régiek tértek vissza, a diplomáciai hálózat vezetése pedig új államtitkárok kezébe került. Az angol uralkodó, VIII. Henrik halála pedig azért kézenfekvő záró dátum, mert az új uralkodók (VI. Edward és Mária) alatt ismét cserélődtek a követek. A vizsgált időszakban a követi hálózat viszonylagos stabilitást mutat. Az időszak VIII. Henrik bel- és külpolitikáját tekintve is külön egységként kezelhető, mivel az 1540-es évekre meghatározó szerepet kapott a kormányzásban a Titkos tanács (*Privy Council*) és William Paget államtitkár. Magyar szempontból Buda török kézre kerülése, majd a visszafoglalására indított 1542-es sikertelen birodalmi hadjárat és a drinápolyi béke szintén indokolt időszakhatároknak számítanak.

A forrásanyag egy részével már a történelem alapszakos szakdolgozatomban is foglalkoztam; Christopher Mont (1496/7–1572) és Walter Bucler (?–1554/8), a Német-római Birodalom területén szolgáló angol diplomataék VIII. Henriknek küldött jelentéseit és azok magyar vonatkozásait vizsgáltam. A doktori disszertációmhoz a kutatást a Német-római Birodalom területén működő összes angol követre, ágensre kiterjesztettem, akiknek a levelezése a *Letters and Papers, Henry VIII* regesztagyűjteményben fellelhető. A gyűjteményből 1355 a Német-római Birodalom területéről vagy területére küldött levelet írtam össze, ezen kívül a

regeszták alapján még 100, csak említett levelet vettem fel az adatbázisba. A birodalmi levelek mellett 126 velencei (onnan vagy oda küldött) levelet, és 17 csak említett velencei levelet vizsgáltam, mivel a velencei angol levelezők szervesen kapcsolódtak a birodalmi hálózathoz, és a jelentéseik gyakran tartalmaztak magyar vonatkozású információt, így tartalmi elemzésre érdemesnek találtam. Az adatbázis tehát összesen 1598 levelet tartalmaz, ebből a 1455 birodalmi levelet használtam a követi hálózat felvázolásához.

A kutatás módszertana

Az új diplomáciatörténet egyik legfontosabb fejleménye az aktorközpontúság, vagyis az, hogy a diplomáákra gondolkodó és cselekvő egyénekként tekint, akik képesek voltak arra, hogy „helyzetükre reflektáljanak, kéréseket fogalmazzanak meg, döntéseket hozzanak és ezeket viselkedésükben ki is mutassák, környezetüket pedig viselkedésük révén megváltoztassák.”¹ A diplomácia gyakorlati működésének megismerése megmutathatja a lehetséges alternatív fejleményeket, kiszélesíti a társadalmi gazdasági és politikai cselekvéssel kapcsolatos tudásunkat. Bár épp a dolgozat vizsgált időszakban kezdtek megjelenni a hírlevelek és nyilvános levelek, a hír- és információáramlás

¹ Strohmeyer, Arno: Trendek és perspektívák a kora újkori diplomáciatörténetben. *Történelmi Szemle* 59 (2017) 2. sz. 177–198. Itt: 182–183.

szempontjából a kézzel írott levelek, követi jelentések még mindig kikerülhetetlenül fontos szerepet játszottak. A levelek tartalmi vizsgálata – amelyhez a levelek eredeti példányait, 19. századi átiratait és modern regesztáit is használtam – lehetővé teszi annak feltárását, hogy a magyarországi eseményekből mit tartottak említésre, továbbításra érdemesnek az angol megbízottak, vagyis, hogy az angol külpolitika milyen információkkal rendelkezett a magyarországi és a Német-római Birodalmon belüli helyzetről és ezeket mennyiben használta fel a külpolitika alakításakor.

A történelmi szereplőket és eseményeket azonban mindig az őket körülvevő struktúrákban kell vizsgálni – nem elég a diplomatakkal vagy a levelek tartalmával foglalkozni, hiszen a környezet, amelyben működtek és írtak, legalább ennyire fontos. A politikai, gazdasági, kulturális közeg mellett a szociális kapcsolati háló vizsgálata is szükséges ahhoz, hogy megértsük, hogyan működött az angol diplomácia a korszakban. A levelek önmagukban minden korabeli írott forrásnál egyértelműben kínálják fel a hálózatelemzés és vizualizáció lehetőségét. Egy hálózat felrajzolása rákényszeríti a kutatót, hogy szisztematikus gyűjtésben gondolkodjon, lehetővé teszi a forrásbázis átláthatóbb, teljesebb feltárását, és a korábban felvetett hipotézisek empirikus tesztelését, vagy újak felállítását a felrajzolt kapcsolatrendszer ismeretében.

A hálózat egy kapcsolatrendszer tárgyak vagy személyek között; elemzésének alapfogalmai a (csomó)pontok (csúcsok, aktorok, cselekvők) és a köztük lévő kapcsolatok (élek, linkek), ezeket együtt nevezzük gráfnak, a hálózat pedig egy vagy több gráfból áll össze. Jelen kutatásban a levélíró angol diplomaták a hálózat aktorai, és a levelek az őket összekötő kapcsolatok, linkek. Egy hálózat elsődlegesen meghatározandó tulajdonságának számít, hogy az őt alkotó kapcsolatok irányítottak vagy irányítatlanok. Esetünkben irányított kapcsolatokról beszélhetünk, amely a levél írójától a címzett felé mutat és lehet viszonzott, vagy viszonzatlan attól függően, hogy a levelekre érkezik-e válasz. A hálózat grafikus megjelenítéséhez a források releváns adataiból készült adatbázis kvantitatív szempontot, az egyes aktorok szerepének elemzése pedig kvalitatív szempontot adhat a kutatáshoz. Az adatokból felrajzolható, hogy ki kivel állt kapcsolatban, ezek a kapcsolatok mennyire voltak rendszeresek vagy épp alkalmyszerűek, vagyis hogy beszélhetünk-e már ekkor, a rezidens követségek kialakulásának kezdetén egy élénk diplomáciai hálózatról, és ha igen, mely követek voltak ennek a hálózatnak a kulcsfigurái. E kutatás módszertana tehát inkább kvalitatív, bár a hálózatkutatás kvantitatív elemeit, statisztikai módszereit is felhasználtam az egyes szereplők jelentőségének bizonyítására.

A kutatás eredményei

Az angol követi megbízatások jellegének és az információáramlás módjainak vizsgálata által a korszak diplomáciájának egy olyan esettanulmányát igyekeztem az olvasó elé tárni, amely összevetésre érdemes más európai követi hálózatok működésével. Az 1540-es években professzionizálódó angol diplomácia hálózatának vizsgálata során egyértelműen megmutatkozott az egyik államtitkár, William Paget központi szerepe, aki Thomas Cromwell bukása után az angol diplomáciai hálózat középpontjának, a követek és az uralkodó közötti kommunikáció kulcsfigurájának tekinthető. A hálózat statisztikai vizsgálata kimutatta, hogy Pagethez érkezett a legtöbb levél az udvari szereplők közül, és ő az, aki a központisági értékek alapján a legtöbb forrásból szerezhetett információt. Ha ehhez hozzátesszük, hogy az uralkodónak és a tanácsnak címzett leveleket is gyakran Paget mutatta be a királynak, szerepe még meghatározóbbá válik. Hasonlóképpen láthatóvá vált a németalföldi kereskedők és ágensek – köztük Stephen Vaughan – közvetítőszerepe a kontinentális hírek udvarba juttatásában, a tartalmi vizsgálat alapján pedig Velence – és az ottani angol diplomata, Edmund Harvell – aktív kapcsolata a Német-római Birodalomban működő követekkel.

A levelezés tartalmi vizsgálata lehetőséget adott annak feltárására, hogy milyen csatornákon, mennyi idő alatt jutottak el

a hírek az angol udvarba. Az épp kiépülő hivatalos európai postahálózat mellett a kereskedők, illetve a követek vagy az udvar megbízásában álló futárok hangsúlyos szerepe a regesztákból is kiderül, a követek nehéz anyagi helyzetére, az utak veszélyességére vonatkozó megjegyzéseket is gyakran találni a levelekben. A jelentéseket küldő diplomaták karrierjének áttekintése rámutatott arra, hogy közülük is sokan futárként, vagy más követek titkáráként kezdték pályafutásukat.

VIII. Henrik utolsó éveinek változatos külpolitikájával kevésbé foglalkozott a nemzetközi szakirodalom, mint az uralkodó fiatalabb éveivel, és a magyar szakirodalomban is kisebb hangsúlyt kapott az 1540-es évek magyarországi török terjeszkedése. Ugyanakkor mindkettő kutatásra érdemes, és a választott forrásanyag mindkettőhöz új adatokat szolgáltat. VIII. Henrik ismert diplomatái mellett a levelezésekből felsejlik Beriszló János, egy angol szolgálatban álló magyar diplomata alakja, aki az első isztambuli angol követnél évtizedekkel korábban teljesítet megbízatást. Thomas Seymour és Georg von Heideck levelezése alapján összekapcsolható, hogy nagy valószínűséggel a szintén angol szolgálatban álló ágens, Heideck volt megbízva az 1542-es birodalmi hadjárat lovasságának vezetésével. Thomas Seymour végig a birodalmi sereggel tartott, és jelentéseiben a táborban uralkodó hangulatot és a sereg mozgását is részletesen leírta uralkodójának, sőt, Ferdinánd is

fogadta őt. A hadjárat kudarcát követően Seymour és Christopher Mont is beszámoltak a sikertelenség vélt okairól: a zsoldhiány, a magyarok árulása, az időjárás és a járványok is előkerültek jelentéseikben. A következő években főleg a Velencében szolgálatot teljesítő Edmund Harvell írt a magyarországi eseményekről, gyakori jelentéseiben viszonylag pontos információkat közölt a törökök seregeiről és várfoglalásairól. Harvell mellett Christopher Mont, Georg von Heideck és Nicholas Wotton levelei is gyakran tartalmaztak Magyarországgal kapcsolatos híreket.

Az angol jelentések nem csak a magyarországi török terjeszkedés eseményeinek dátumait, a seregek vélt vagy valós méreteit közvetítették az angol udvarba, de képet adtak a németekről, magyarokról és a törökökről is. A schmalkaldeni háború küszöbén álló Német-római Birodalomban a reformáció és a katolicizmus konfliktusai mellett a kívülről jövő fenyegetés, a pogány török rémképe is folyamatosan meghatározta a helyiek és a helyben működő angol diplomaták félelmeit is, amelynek a levelekben gyakran hangot adtak. Az események összefonódásával a követek is tisztában voltak, és disszertációmban is igyekeztem hangsúlyozni: az itáliai háborúk újabb szakasza, a reformáció miatt megosztott birodalmi gyűlések és a török terjeszkedés nem választhatók el egymástól, hatással voltak egymásra.

A disszertáció témájában megjelent publikációk

Tanulmányok:

Christopher Mont levelei – alig ismert követi jelentések a 16. századból. In: Habitus. Tanulmányok a Colloquium Officiale II konferencia előadásából. Szerk. Baráth Dóra – Kiss Alpár. Budapest 2016. 63–89.

Angol követi bálózati a Német-Római Birodalomban 1541 és 1547 között. In: Metszéspontok: Tanulmányok a középkorról és a kora újkorról. Szerk. Véber Zoltán – Virágh Ágnes. Debrecen 2023. 120–136.

Előadások:

Christopher Mont levelei – alig ismert követi jelentések a 16. századból
2015. április 23. Colloquium Officiale II. Budapest, ELTE BTK Szekfű Gyula Könyvtár

A smalkaldeni háború előszele – Vallás és háború Christopher Mont leveleiben.
2016. március 31. Arma – Colloquium Officiale III. konferencia Budapest, ELTE BTK Szekfű Gyula Könyvtár

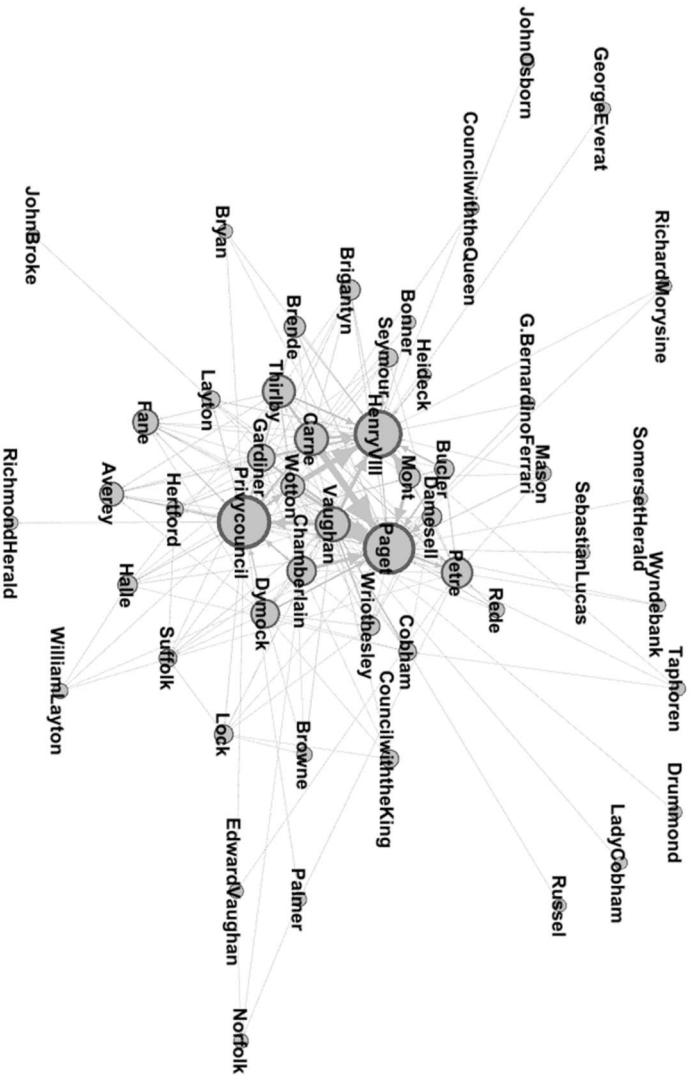
Magyar és egyetemes történet összefonódása a XVI. század közepén – VIII. Henrik kori angol követi levelezések vizsgálata
2019. április 11. Salamander – konferencia a történeti kutatás társadalmi céljáról és hasznáról Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár

Angol követi jelentések a Német-római Birodalomból (1542-1546)
2019. május 3. XXII. Tavasz Szél Konferencia Debrecen, Debreceni Egyetem

1542-1546 közötti angol követi jelentések vizsgálata a bálózatelemzés módszerével
2019. június 6. Információ és társadalom. Közvetítő rendszerek, médiumok és hatalomgyakorlás a kora újkori Európában. Budapest, ELTE BTK Szekfű Gyula Könyvtár

Angol követi bálózati a Német-Római Birodalomban 1541 és 1547 között
2021. október 15-16. Conferentia Debreceniensis Doctorandorum Iuvenum (CDDI). Debrecen, Debreceni Egyetem

Letters of English diplomats in the Holy Roman Empire between 1541 and 1547 and their reports about Hungary
2021. november 12-13. 10th Jubilee Interdisciplinary Doctoral Conference, Pécs, Pécsi Tudományegyetem

A levelező hálózata [Gephi szoftverrel készült Force Atlas szerkezetű gráf]

